

Сусветныя палітычныя ідэалогіі як фактар грамадзянскай сацыялізацыі беларускай моладзі

Касцюшка Яўген Яўгенавіч,
настаўнік гісторыі і грамадазнаўства
вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі
ДУА «Гомельская Грынінская гімназія»,
трэнер каманды Гомельскай вобласці па грамадазнаўству
на заключным этапе рэспубліканскай алімпіяды па вучэбных прадметах

У жыцці сучасных грамадстваў такі неадназначны сацыяльна-палітычны феномен як ідэалогія займае істотнае месца. Для сучаснай Беларусі такі тэзіс яшчэ больш абгрунтаваны. Мае сэнс акрэсліць некаторыя тэарэтычныя пытанні адносна ідэалагічнай праблематыкі, каб далей быў зразумелы канкрэтна-метадычны блок майго выступу.

Палітычныя ідэалогіі з'яўляюцца важным структурным элементам палітычнай свядомасці, якую вызначаюць як рэфлексію адносна палітыкі – усведамленне рознымі сацыяльнымі супольнасцямі – класамі, стратамі, нацыямі, этнічнымі групамі і г.д. – палітыкі і свайго стаўлення да яе. *Сама палітычная ідэалогія выбарачна інтэгруецца ў працэсе палітычнай практыкі ў масавую палітычную свядомасць у форме перакананняў, выступае ў дачыненні да масавай свядомасці яе тэарэтычным субстратам.*

Варта прывесці сутнаснае вызначэнне, **палітычная ідэалогія – гэта сістэма сацыяльна-палітычных ідэй, якія прадстаўляюць тэарэтычна аформленае выяўленне самасвядомасці пэўных сацыяльных груп грамадства.**

Узнікненне самога тэрміну «*ідэалогія*» звязана з французскім філосафам Антуанам Дэсцютат дэ Трасі (1754-1836 гг.), які ўпершыню выкарыстаў гэты тэрмін у апублікаванай 4-томнай кнізе «Элементы ідэалогіі» (1801-1815 гг.). Ідэалогія з'явілася на свет як адлюстраванне сацыяльнага аптымізму філасофіі Асветы: шырока распаўсюджаных перакананняў, што грамадства можа быць рацыянальна перабудавана, вызвалена ад прыгнёту і забабонаў цераз прымяненне навуковых ведаў. Дэ Трасі разумеў ідэалогію як навуку аб ідэях – энцыклапедычную і аўтарытэтную форму ведаў, якая стане сродкам палітычнай асветы, выхавання грамадзянскіх цнотаў, што паспрыяе прагрэсу цывілізацыі ў Еўропе.

Далейшы лёс ідэалогіі быў пакручастым. Напрыклад, К. Маркс рэзка крытыкаваў ідэалогію, бо гэтым паняццем класікі марксізму вызначалі «зманліваю свядомасць», якая вычварна адлюстроўвае аб'ектыўную рэчаіснасць. Але ў XX ст.

ідэалогіі набылі вялізную моц і практычна ўплывалі на аграмадную колькасць людзей і краінаў. Таму невыпадкова вядомы сацыёлаг і філосаф XX ст. П. Бергер лічыў: *ідэалогіі – гэта секулярызаваныя рэлігіі, якія выражаюць фундаментальныя міфы сучаснай тэхналагічнай масавай цывілізацыі.*

Сацыяльна-палітычнае значэнне і сутнасць ідэалогій выдатна паказваюць асноўныя **функцыі палітычнай ідэалогіі**. Гэта шэраг наступных функцый:

1) **інтэгратыўная**. Яе роля ў тым, што ніякі палітычны рух немагчымы без аб'яднальнага ўплыву той ці іншай ідэалогіі;

2) **прагнастычная**. Уплываючы на свядомасць і пачуцці людзей, ідэалогія прапаноўвае пэўную праекцыю будучыні. Пітэр Бергер, амерыканскі палітычны філосаф, параўноўвае ідэалогію з рэлігіяй. Калі рэлігія абяцае рай на тым свеце, то ідэалогія мусіць даваць шчодрыя абяцанні ў гэтым жыцці. Гэта адначасна і сіла і слабасць ідэалогіі, бо рэчаіснасць або пацвярджае, або абвяргае ідэалагічныя палажэнні;

3) **тэарэтычная функцыя**. Ідэалогія змяшчае тэарэтычна абгрунтаваныя канцэпцыі, якія тлумачаць шляхі развіцця грамадства і ролю ў гэтым пэўных сацыяльных груп. У дадзеным выпадку ідэалогія сутыкаецца, але і пераплятаецца з палітычнай навукай;

4) палітычная ідэалогія выконвае **функцыю сацыялізацыі**. Гэта звязана з мэтанакіраваным, сістэмным і паслядоўным занясеннем ідэалагічных устаноў у масавую свядомасць. Мэтай з'яўляецца ўзнаўленне пэўнай палітычнай культуры, палітычных перакананняў і палітычных пазіцый;

5) **мабілізацыйная функцыя**, гэта значыць, здольнасць перабудоўваць каштоўнасныя арыентацыі чалавека, здзяйсняць сугестыю той ці іншай накіраванасці думак, пачуццяў, мабілізаваць на выкананне пэўных дзеянняў.

Ідэалогія мае патэнцыял пераўтвараць ідэі ў сацыяльныя рычагі.

Палітычная ідэалогія як кампанент палітычнай свядомасці з'явілася на адносна познім этапе развіцця чалавецтва. Яе ўзнікненне было звязана з пераўтварэннем палітыкі ў род самастойнай масавай дзейнасці, з распадам сінкрэтычнай грамадскай свядомасці, у рамках якога палітычныя элементы яшчэ не выступалі ў самастойнай форме і былі цесна пераплецены з рэлігійнымі, маральнымі, прававымі і іншымі элементамі грамадскай свядомасці. Гэтыя працэсы былі абумоўлены узнікненнем капіталізма і адпаведных яму формаў прававой дзяржавы і дэмакратыі, паступовай палітызацыяй масаў.

У свой час сенсацыяй прагучала канцэпцыя «*канца гісторыі*» Фрэнсіса Фукуямы, які ў канцы 1980-х сцвярджаў аб глабальнай перамозе заходніх ліберальных каштоўнасцяў, «універсалізацыі ліберальнай дэмакратыі як канчатковай формы валадарання». На нашу думку, Фукуяма дужа перабольшвае, калі кажа пра перамогу лібералізма ў сферы свядомасці ў глабальным маштабе. Гэтая ідэалогія сутыкаецца сёння з выклікамі рэлігійнага фундаменталізму і нацыяналізму. Значнымі застаюцца пагрозы, звязаныя з культурнымі супярэчнасцямі цывілізацый, якія выйшлі на першы план пасля краха камуністычнай сістэмы. Але справа яшчэ і ў тым, што заняпад ідэалогій у сучасным свеце немагчымы, бо яны працягваюць выконваць вельмі істотныя псіхалагічныя функцыі.

Фрэйд, да прыкладу, сцвярджаў, што ідэалогіі, як прадукт розуму, пакліканы абараняць асобу. Яны ўяўляюць сабой *форму персанальнай рацыяналізацыі*. Эрыксан у кнізе аб Лютары вылучыў гіпотэзу, у адпаведнасці з якой патрэба ў ідэалогіі ўзнікае на пэўнай стадыі псіхалагічнага развіцця асобы. Ён назваў яе стадыяй *пошуку ідэнтычнасці*. Для яе характэрна далучэнне да пэўных сацыяльных роляў. Таму менавіта моладзь, а таксама некаторыя іншыя групы, заклапочаныя сваім становішчам у грамадстве, асабліва схільныя да ідэалагічнага ўздзеяння.

Ідэалогія дае таксама чалавеку *надзею атрымаць кантроль над сваім лёсам*, што не могуць абяцаць яму ні палітычная філасофія, ні рэлігія.

Структурна-кампанентны аналіз палітычнай ідэалогіі дазваляе вызначыць, што ядром гэтай складанай сістэмы ёсць ***грамадскія вучэнні і тэорыі*** – перш за ўсё, палітычныя і прававыя. Дзякуючы ім ідэалогія служыць мэтам сацыяльна-палітычнай і светапогляднай арыентацыі пэўных грамадскіх груп. Важным структурным кампанентам з’яўляюцца ***каштоўнасці і нормы***, якія надаюць ідэалагічным устаноўкам накіроўваючы, мабілізацыйны характар. Гэта абумоўлена тым, што палітычная ідэалогія мае справу не толькі з апісаннем і вытлумачэннем сацыяльнай рэчаіснасці, але і з ацэньваннем палітычнай рэальнасці, са стаўленнем да яе пэўных класаў і груп.

Трэцім структурным кампанентам, які грае важную ролю ў сістэме ідэалогіі, з’яўляюцца ***ідэалы, праекты і палітычныя праграмы***, якія скіраваны на пэўную *мадэль будучыні*. Напрыклад, камуністычны ідэал у марксізме-ленінізме або амерыканская мара ў амерыканскім лібералізме, глыбока ўкараненая ў масавую свядомасць вера ў магчымасць кожнаму выбіцца ў людзі ў Новым Свеце (у ЗША)

пры ўмове, што чалавек гатовы дзейнічаць з максімальнай энэргіяй, рызыкай і прадпрымальнасцю.

П. Бергер прапаноўвае ў якасці крытэрыя класіфікацыі сучасных ідэалогій **іх стаўленне да сацыяльнага прагрэсу** – галоўнаму міфу чалавечай цывілізацыі. Адно групу складаюць ідэалогіі, якія прапаноўваюць рашэнне праблем чалавецтва ў рамках «міфа аб прагрэсе»; другую – ідэалогіі контрмодэрнісцкія, якія адваргаюць ідэю прагрэсу, напрыклад, кансерватызм; урэшце, трэцюю – тыя ідэйна-палітычныя плыні, для якіх характэрны сінтэз модэрнізма і контрмодэрнізма (неакансерватызм).

Яшчэ адным крытэрыем класіфікацыі можа быць **стаўленне ідэалогіі да сацыяльных перамен увагуле**. У такім разе можна вылучыць:

а) – ахоўныя, ці кансерватыўныя, ідэйна-палітычныя плыні, схільныя захоўваць, берагчы ужо існае, звыклае;

б) – ідэалогіі, што імкнуцца да радыкальных грамадскіх пераўтварэнняў – або прагрэсіўныя, або рэакцыйныя;

в) – плыні, якія злучаюць абедзве тэндэнцыі, гэта значыць, імкнуцца да абнаўлення грамадства цераз прыстасаванне яго да новых умоў і патрэб жыцця (абнаўленне цераз рэформы), захоўваючы пры гэтым падмуркавыя каштоўнасці.

Абгрунтавана сцвярджаць, што **асновы ідэалогіі беларускай дзяржавы закладзены ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь**, дзе ў **нарматыўна-прававым аспекце адлюстраваны ідэйна-каштоўнасны кансэнсус сучаснага беларускага грамадства**. Ужо ў артыкуле 1 Канстытуцыі змешчаны глыбокія фармулёўкі, аналізуючы якія магчыма без усялякага дактрынерства праводзіць палітыка-прававую асвету моладзі, даваць ёй аснову ідэалагічнай адукаванасці. Такімі ж выдатнымі палямі для разгорнутага разгляду, засваення важных палітыка-прававых ідэй і каштоўнасцяў з’яўляюцца артыкулы Канстытуцыі 2, 3, 4, 21 і інш.

Вектары развіцця Беларусі як дзяржавы і грамадства вызначаны канстытуцыйна. Рэспубліка Беларусь – унітарная дэмакратычная сацыяльная прававая дзяржава; сацыяльна-эканамічная мадэль развіцця – сацыяльна арыентаваная рыначная эканоміка. Гэта закладвае светапоглядныя, палітыка-прававыя і макраэканамічныя арыентыры. Істотна ўлічыць, што Беларусь адносна невялікая адкрытая эканоміка, якая ў значнай ступені завязаная на супярэчлівыя нестабільныя працэсы ў глабалізаваным свеце, дзе фінансава-эканамічныя і геапалітычныя забурэнні цесна закранаюць нашы стратэгічныя інтарэсы.

У сувязі з вышэйвыкладзеным, зусім не абстрактнымі тэзісамі, рушым да наступных лагічных крокаў. **Ключавая задача сістэмы адукацыі Беларусі – як найбольш эфектыўна забяспечыць сацыялізацыю маладых пакаленняў як кампетэнтных грамадзян сучаснай суверэннай краіны, як кваліфікаваных і добрасумленых работнікаў у час пераходу да сацыяльнай рыначнай эканомікі, як ініцыятыўных і канкурэнтназдольных дзеячаў для знаходжання адэкватных стратэгіі адказу на глабальныя выклікі і ўмацавання міжнародных пазіцый Беларусі, яе эканамічнага, тэхналагічнага і агульнадзяржаўнага развіцця.**

Таму навучальны і выхаваўчы працэс у беларускай адукацыйнай сістэме, на ўсіх яе ўзроўнях, мусіць рэальна ствараць умовы і атрымліваць адчувальныя вынікі ў гэтым ключавым напрамку. *Канкрэтныя заўвагі і прапановы* як практыка і неабыхавага грамадзяніна сваёй роднай дзяржавы.

Беларуская школа, ад пачатковай да вышэйшай, разумна і мэтанакіравана рыхтуе да грамадскай сталасці *сапраўдных патрыётаў сваёй Радзімы*, актыўных і кампетэнтных грамадзян самастойнай дэмакратычнай дзяржавы. Гэта – ідэал і *найважнейшая прамая задача!* Інакш мы рыхтуем чалавечы капітал для кагосьці, хто гатовы пераплаціць ці зманіць чужой прапагандай, сілкуем сваім «золатам» – працавітымі і талковымі людзьмі – чужыя дзяржавы і эканомікі.

Праграмы вучэбных прадметаў, вучэбныя планы, навучальныя падыходы і метады – усё гэта мусіць спрыяць своечасовай прафарыентацыі і свядомаму сацыяльна-эканамічнаму планаванню моладдзю ўласнага жыццёвага шляху, яе рэальнай падрыхтоўцы да нарошчвання рыначных адносін і павелічэнню канкурэнцыі (*на аснове норм маралі і права!*).

Мае сэнс на ўзроўні доўгатэрміновых экспертных ацэнак і сістэмнага аналізу вызначыць напрамкі і нішы, дзе Беларусь, яе суб'екты гаспадарання, установы і арганізацыі маюць канкурэнтныя перавагі і значныя рэзервы росту, і апераджальна рыхтаваць адпаведныя кадры. Напрыклад, вядомы стэрэатып, што ў нас зашмат рыхтуюць эканамістаў. З аднаго боку, гэта праўда, але пры гэтым у нас не хапае кваліфікаваных менеджараў у сектары разгалінаваных паслуг, турызме, вытворча-інавацыйным прадпрымальніцтве, маркетынгавых службах, інш. *Большая практыкаарыентаванасць, суаднесенасць з істотнымі патрэбамі і задачамі эканомікі і грамадства, запатрабаванасць на рынках працы* (нават да рэжыма бізнэс-планаў). Значыць, патрэбны глыбокі і рэгулярны шматбаковы аналіз (своеасаблівы аўдыт!) рынкаў працы Беларусі з улікам яе эканамічных і тэхналагічных прыярытэтаў, актыўнага прасоўвання яе інтарэсаў на знешніх

рынках. Таму што ідэйны, духоўны патрыятызм у спалучэнні з прыстойным жыццём і парадкам, бяспекай і рэальнымі перспектывамі дабрабыту на роднай зямлі і ёсць падмурак устойлівага росту сваёй дзяржавы.

Маем мужнасць прапанаваць для грамадскай увагі шэраг **ідэйна-каштоўнасных максімаў**, якія афарыстычна, у форме трыяды-лозунга, спалучаюць найбольш істотныя, сэнсаўтваральныя элементы палітычнай філасофіі сусветных ідэалогій.

Свабода—Парадак—Салідарнасць;

Ініцыятыва—Традыцыя—Прагрэс;

Прыярытэт асобы—Агульнае дабро—Дыялектыка развіцця.

Свабода – галоўная каштоўнасць лібералізму і адна з асноўных маральных каштоўнасцяў чалавецтва, выступае падмуркам годнасці чалавека і класічнай прававой сістэмы, адносіцца да ключавых характарыстык еўрапейскай цывілізацыі, угрунтавана ў пакручастым гістарычным шляху беларускага народу (ад полацкага веча, шляхецкіх вольнасцяў, антыфеадальных паўстанняў да сучаснага гуманізму, зацверджанага ў нашай канстытуцыі). *Парадак* – фундаментальная каштоўнасць кансерватызму, адна з дамінантаў нацыянальнага менталітэту беларусаў, забяспечвае структурную цэласнасць і ўстойлівасць грамадскай сістэмы да разнастайных пагроз, дазваляе сацыяльнай сістэме выжываць у гістарычных катаклізмах і ўзнаўляць патэнцыял народу. *Салідарнасць* – вялікая вартасць сацыялізму і агульначалавечай маралі, спаконвеку прысутнічае ў беларускай традыцыйнай культуры, асабліва на сваяцкім ці рэгіянальна-зямляцкім узроўнях (*талака*), дазваляе людзям духоўна пераадолець натуральны эгаізм і спрыяе наладжванню сацыяльнага супрацоўніцтва замест класовай барацьбы.

Наступныя трыяды таксама тлумачацца ў *логіцы сінтэзу* галоўных ідэйна-каштоўнасных арыентыраў сусветных палітычных ідэалогій з улікам, і гэта прынцыпова, цывілізацыйна-культурнай глебы беларускага этнасу і прыроды палітыка-эканамічных выклікаў, што паўсталі перад суверэннай Рэспублікай Беларусь.

А імператыў гістарычнага шляху Беларусі акрэслены вялікімі творцамі літаратуры, філасофіі і навукі (ад Янкі Купалы, Ігната Абдзіраловіча да Васіля Быкава і Язэпа Юхо) – ***заняць годны пасад між народамі, прыдбаць свой кут*** (быць свабодным ад чужой улады і прымусу), угрунтаваць самастойную беларускую дзяржаву і дастойнае жыццё народу *на падставах справядлівасці, закону і чалавечай годнасці*.